

УДК 902 (438) "19"(092)

ЯН ГУРБА

КАЗИМИР МАЄВСЬКИЙ – ПОЛЬСЬКИЙ ДОСЛІДНИК ТРИПІЛЬСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

У статті здійснено аналіз наукової спадщини Казимира Маєвського, завідувача кафедрою історії стародавнього світу Львівського університету у 1939-1941 рр., з проблем трипільської культури. Основним напрямом його досліджень була теракотова пластика трипільців. Після переїзду зі Львова до Вроцлава у 1945 р. К. Маєвський залишався провідним фахівцем у галузі трипільознавства в Польщі.

Ключові слова: Казимир Маєвський, трипільська культура, теракотова пластика.

Професора Казимира Маєвського (1903-1981 рр.) – археолога-дослідника античної доби¹ – насамперед цікавили проблеми егейської культури², трипільської культури (від 1941 р. він сам вживав термін трипільська культура³), а також питання контактів польських земель з Римською імперією.

У 1939 р., після захоплення Львова Червоною армією, доцент К. Маєвський – багаторічний працівник Університету Яна Казимира і вже кілька місяців керівник кафедри давньої історії – залишився на цій посаді в радянському українському Університеті імені Івана Франка. Водночас у 1940-1941 і 1944-1945 рр. він був старшим науковим співробітником Львівського відділу Інституту археології Академії наук УРСР. Відразу ж після визволення Львова від німецької окупації К. Маєвський організував і завідував відділом археології Історичного музею у Львові, а також разом із Маркіяном Смішком та Іваном Старчуком відновив дидактичну роботу в Львівському університеті, де вони організували кафедру давньої історії та археології⁴. Це, мабуть, єдиний поляк, декілька праць якого згадується у бібліографічному довіднику з археології УРСР 1918-1980 рр. І. Шовкопляса та Н. Дмитренка⁵.

Зацікавлення К. Маєвського егейською культурою звернули його увагу на зв'язки циклядської пластики з енеолітичною пластикою балканських і причорноморських культур, а також на її зв'язки з розписною керамікою, зокрема, трипільської культури⁶. Це полегшило йому не лише розуміння розвитку пластики, але й обсяг її впливів.

У 1936 р. в томі варшавського "Światowita" опубліковано рецензію К. Маєвського на кандидатську дисертацію Хелени Цегак „Plastyka

neolitycznej kultury ceramiki malowanej w Polsce”⁷ та статтю “Gliniane modele chat kultury ceramiki malowanej na Ukrainie”⁸, у якій він полемізує з автором (III розділ названої дисертації — с. 204-208).

Х. Цегак наново опрацювала пам’ятки з Більча-Золотого (Борщівський район⁹ Тернопільської області), Кошилівців (Заліщицький район Тернопільської області), Городниці та Незвиська (Городенківський район Івано-франківської області), Завадинців (Смотрицький район Хмельницької області), хоч названі пам’ятки багато років уже були в науковому обігу. Як порівняльний матеріал, авторка врахувала пам’ятки з досліджень, проведених у 1911-1912 рр. М. Гімнером у Попудні (Монастирищенський район Вінницької області) і Пенижковому (Христинівський район Черкаської області¹⁰); ці пам’ятки знаходились у варшавських фондах. У своїй рецензії К. Маєвський підкреслив, що дисертація є першим опрацюванням фігурної пластики (розписної кераміки) трипільської культури в такому значному обсязі. Пригадаймо, що обидва автори вважали пам’ятку із Сушківки¹¹ (Бабанський район Черкаської області) найближчою аналогією моделі хати з Попудні¹².

Одночасно з працею Х. Цегак у тому самому томі “Światowita” з’явилась кандидатська дисертація М. Гімнера “Studium o kulturze przedmiceńskiej w zlewisku Morza Czarnego, wedle własnych badań wykopaliskowych” (дослідження автор провів у Попудні та Пенижковому¹³); дисертація була захищена у Сорбоні у 1913 р.; опублікована після смерті автора французькою мовою.

У черговому томі “Światowita” сам К. Маєвський дотримався вимоги, про яку говорив у згаданій рецензії, і опублікував працю „Plastyka terrakotowa kultury ceramiki malowanej w zbiorach lwowskich”¹⁴ про пам’ятки, яких не врахувала Х. Цегак, із Музею Наукового товариства імені Тараса Шевченка (між іншими – унікальну фігуру жінки з дитиною на руках з невідомої місцевості України, вказуючи на аналогію із с. Кринички (Крижопільський район Вінницької області), Міського етнографічного музею, а також Музею Духовної академії греко-католицького обряду.

Як працівник Львівського відділу Інституту археології АН УРСР він надалі досліджував трипільську культуру. Тут слід назвати реферат “Трипільська пластика в західних областях УРСР”, зачитаний під час конференції у Києві в січні 1941 р.¹⁵. Пригадаймо, що лише у травні 1941 р. з’явилася у Львові “Трипільська культура” Т. Пассек¹⁶. До цієї проблеми вчений повернувся у рамках праць відділу, який було відновлено після визволення¹⁷.

Після переселення до Вроцлава К. Маєвський видав праці, підготовлені ще у Львові: “Studia nad kulturą trypiłską”¹⁸ і “Chronologia i styl plastyki figuralnej zachodnio-trypiłskiej”¹⁹, які швидко увійшли до наукового обігу в Польщі та в Україні²⁰, викликали жваву дискусію²¹. У першій праці, що опиралася, передусім, на літературу, він навів дані про дослідження

трипільської культури і майже повний список поселень цієї культури в Східній Галичині²². Він нагадав, що першу спробу характеристики цієї культури зробив Богдан Януш (В. Карпович) уже в 1919 р.²³ Період 1922-1939 р. – це час активних досліджень, започаткованих і очолюваних Л. Козловським. Завдячуємо йому підсумком результатів досліджень, які проводились не лише на території Східної Галичини, але й усю Україну. Л. Козловський є також автором спроби територіального поділу і періодизації трипільської культури²⁴. Слід згадати про багаторічну співпрацю К. Маєвського із М. Смішком – дослідником Городниці²⁵, а також із І. Старчуком, з яким у 1938 р. Маєвський проводив розкопки в Корничі (Коломийський район Івано-Франківської області).

К. Маєвський подав також синхронічні таблиці хронології трипільської культури в басейні Верхнього Дністра і Пруту, в яких порівняв загальноприйняті теоретичні положення Л. Козловського²⁶ з доповненнями О. Кандиби²⁷ без істотних змін. Періодизація О. Кандиби не спиралася на стратиграфію²⁸ і не брала до уваги різниць у технології кераміки²⁹, проте, незважаючи на те, вона і нині не втратила актуальності. Зате питання етногенезу трипільської культури, які досліджував К. Маєвський, і яких, на підставі прийнятої в той час “короткої” хронології явищ, не можна було розв’язати, сьогодні є одним із етапів на шляху розв’язання проблеми.

Відомості про нові відкриття і публікації, яких він не міг увести до цієї роботи, вміщено у вигляді примітки в частині “Оцінки і звіти” в тому самому томі “Archeologii”³⁰.

У 1951 р. в дискусійному зошиті “Słownika historycznego sztuk plastycznych”³¹ він подав стисле енциклопедичне гасло “трипільська культура”.

Після переселення до Варшави (1951 р.), де він досліджував, передусім, античну археологію і контакти польських земель з Римською імперією, вчений постійно стежив за розвитком досліджень трипільської культури, брав участь у науковій дискусії з С. Бібіковим, а також робив огляди найновіших відкриттів та літератури³².

У 1953 р. Володомир Антоневич, який суб’єктивно³³ оцінював доробок польської археології, написав, що найвидатнішим польським знавцем трипільської культури був Казимир Маєвський, визначний археолог античної доби³⁴. Однак, як нам видається, його праці довоєнного періоду, яких стосувалася оцінка В. Антоневича, не можна порівнювати з доробком Л. Козловського, а їх різний характер не може бути основою оцінки.

Дійсно, у перші післявоєнні роки він був найсерйознішим і, мабуть, єдиним польським дослідником, який займався проблематикою цієї культури, отже, оцінка В. Антоневича була б слушною, якби вона стосувалася цього періоду. Лише відкриття Конрада Яжджевського в Грудку над Бугом (1952 р.) започаткували новий етап досліджень ролі трипільської культури в розвитку

енеолітичних культур на польських землях³⁵. Це змушує нинішніх дослідників користуватися повністю доробком К. Маєвського.

JAN GURBA

KAZIMIERZ MAJEWSKI –

POLISH INVESTIGATOR OF TRYPILLJA CULTURE

The scientific inheritance of Polish investigator of Trypillia culture Kazimierz Majewski, head of the chair of the history of Ancient World of L'viv University in 1939-1941, is analyzed in the paper. The main subject of his scientific interests was terracotta plastic of Trypillja. He was one of the leading specialists in the sphere of research of Trypillja culture in Poland. In 1945 K. Majewski leave L'viv and came to Wrocław.

Key words: Kazimierz Majewski, Trypillja culture, terracotta plastic.

¹ *Press L. ma in.*, Kazimierz Majewski (25. III. 1903 – 27. VIII. 1981). *Życie i dzieło* // Archeologia. Warszawa, 1982 (1985). T. 33. S. 9-45; *Kołkówna S.* Bibliographie des travaux du Professeur Kazimierz Majewski de 1928 a 1972 // Archeologia Polona. Warszawa, 1973. T. 14. S. 15-52; Bibliografia prac prof. K. Majewskiego za lata 1936-1972. Addenda // Archeologia. Warszawa, 1982 (1985). T. 33. S. 40; Bibliografia prac prof. K. Majewskiego za lata 1973-1981 // Ibid. S. 40-42; *Ляшко С. М.* Казимир Маєвський // Трипільська цивілізація. Енциклопедія. К., 2004. Т. 2.

² *Majewski K.* Kultura ajgajska // Biblioteka Filomaty. Lwow, 1933; *Majewski K.* Figuralna plastyka cykladzka, geneza i rozwój form // Archiwum Towarzystwa Naukowego we Lwowie. Lwow, 1935. Dz. 1. T. 6. Fasc. 3.

³ У польській післявоєнній літературі вживається термін *kultura trypolska*, що походить від назви Трипілля. Див.: *Пасек Т. С.* Периодизация трипольских поселений // МИА. 1949. Т. 10.

⁴ *Смішко М.* Львівський відділ Інституту археології АН УРСР в 1944 р. // Археологія. К., 1947. Т. 1. С. 187, *Zakościelna A.*, *Gurba J.* Wkład Marcjana Śmiszki w badania nad eneolitem Podkarpacia i Wołynia // МДАПВ. Львів, 2002. Вип. 8. С. 25.

⁵ *Шовкоплас И. Г.*, *Дмитренко Н. Г.* Археология Украинской ССР. Библиографический указатель 1918-1980 гг. К., 1989.

⁶ *Majewski A.* Archeologia klasyczna w Polsce // Archeologia. Wrocław, 1949 (1952). T. 3. S. 234.

⁷ *Cehakowna H.* Plastyka neolitycznej kultury ceramiki malowanej w Polsce // Światowit. Warszawa, 1930/1931 (1933). T. 14. S. 164-252.

⁸ *Majewski K.* Gliniane modele chat kultury ceramiki malowanej na Ukrainie // Światowit. Warszawa, 1934/1935 (1936). T. 16. S. 159-173.

⁹ Назви поселень подаються за нинішнім територіально-адміністративним поділом.

¹⁰ *Majewski E.* Sprawozdanie z działalności naszego Muzeum (skarbcza) Przedhistorycznego za rok 1912 // Światowit. Warszawa 1912. 10. S. 97, 99.

¹¹ *Пасек Т. С.* Трипільська культура. К., 1941. С. 29. Рис. 5; *Відейко М. Ю.* Трипільська цивілізація. К., 2003. С. 15.

¹² Див. перша публікація: *Majewski K.* Miniaturowe neolityczne siedziby przedhistoryczne z Popudni // Światowit. Warszawa, 1919. T. 11. S. 77-79.

- ¹³ *Himner M.* Etude sur la civilisation premyceniennne dans le bassin de la Mer Noire, d'après des fouilles personnelles // *Światowit.* Warszawa, 1930/1931 (1933). T. 14. S. 26-163.
- ¹⁴ *Majewski K.* Plastyka terrakotowa kultury ceramiki malowanej w zbiorach lwowskich // *Światowit.* Warszawa, 1936/1937 (1938). T. 17. S. 63-88.
- ¹⁵ *Дзбановський С.* Інститут археології АН УРСР у 1944 році // *Археологія.* К., 1947. Т. 1. S. 184.
- ¹⁶ *Пасек Т. С.* Трипільська культура. С. 30.
- ¹⁷ *Majewski K.* Studia nad kulturą trypiłską // *Archeologia.* Wrocław, 1947. T. 1. S. 126.
- ¹⁸ *Ibid.* S. 357-385.
- ¹⁹ *Majewski K.* Chronologia i styl plastyki figuralnej zachodnio-trypiłskiej // *Archeologia.* Wrocław, 1948. T. 2. S. 1-16.
- ²⁰ *Бибиков С. Н.* Раннетрипольское поселение Лука-Врублевская на Днестре. К истории ранних земледельческо-скотоводческих племен на юго-востоке Европы // *МИА.* 1953. Т. 38; *Бібіков С. М.* Нариси стародавньої історії Української РСР. К., 1957; *Пасек Т. С.* Раннеземледельческие (трипольские) племена Поднестровья // *МИА.* 1961. Т. 84; Стародавнє населення Прикарпаття і Волині (доба первісно-общинного ладу). К., 1974; *Археологічні пам'ятки Прикарпаття і Волині кам'яного віку.* К., 1981; *Відейко М. Ю.* Трипільська цивілізація. Вид. 2. К., 2003.
- ²¹ *Majewski K.* Крытка wydawnictw PTA // *Archeologia.* Wrocław, 1948 (1949). T. 2. S. 436-445; також примітка, яку викликала рецензія Я. Костшевського: *Majewski K.* Рец.: *Bogaevsky V.* Les instruments de production (ontils) et les animaux domestiques de Tripolie. Leningrad, 1937 // *Archeologia.* Wrocław, 1950/1951 (1953). T. 4. S. 95.
- ²² Майже повний, тому що автор не подав опублікованих ним поселень з пам'ятками із таких сіл, як: Залугинці (Заліщицький район Тернопільської області), Зеленче (Теребовлянський район Тернопільської області).
- ²³ *Kostrzewski J.* Dzieje polskich badań prehistorycznych. Poznań, 1949. S. 98.
- ²⁴ *Kozłowski L.* Młodsza epoka kamienna w Polsce (Neolit). Lwów, 1924. S. 119-155.
- ²⁵ Див.: *Śmiszko M.* Tymczasowe sprawozdanie z badań na osadzie neolitycznej w Horodnicy, pow. Horodenka. // *Sprawozdanie z czynności i posiedzeń Polskiej Akademii Umiejętności.* Kraków, 1939. T. 44. S. 38-40.
- ²⁶ Див.: *Antoniewicz W.* *Archeologia Polski. Zarys czasow przedhistorycznych i wczesnodziejowych ziem Polski.* Warszawa, 1928; *Kozłowski L.* *Zarys pradziejow Polski Południowo-Wschodniej* // *Polska Południowo-Wschodnia.* Lwów, 1939. T. 1. S. 82-97; *Kostrzewski J.* *Od mezolitu do okresu wędrówek ludów* // *Prahistoria ziem polskich.* Warszawa, 1939-1948. S. 119-168.
- ²⁷ *Kandyba J.* Schipenitz, Kunst und Gerate eines neolithischen Dorfes // *Bucher zur Ur-nd Fruhgeschichte.* Wien, 1937. Vol. 5. S. 21.
- ²⁸ *Пасек Т. С.* Раннеземледельческие ... С. 9.
- ²⁹ *Hołubowicz W.* Technika obróbki gliny w neolitycznej osadzie ceramiki malowanej w Szypanicach na Bukowinie // *Prz. A.* Poznań, 1947. T. 7. S. 154-156.
- ³⁰ *Majewski K.* Naczynie zoomorficzne z Nieźwisk // *Archeologia.* Wrocław, 1947. T. 1. S. 253-254; *Majewski K.* Kultura trypiłska i problem praocjyzny Słowian // *Ibid.* S. 320-321; *Majewski K.* Wykopaliska osad kultury trypiłskiej na Ukrainie // *Ibid.* S. 321-323; *Majewski K.* Stanowisko kultury trypiłskiej w Usadowej // *Ibid.* S. 328.
- ³¹ *Majewski K.* Trypiłska kultura // *Słownik historyczny sztuk plastycznych.* Zeszyt dyskusyjny. Warszawa, 1951. S. 77-78.

³² *Маевський К.* Заметки о трипольской пластике. К вопросам, затронутым в книге С. Н. Бибикова “Раннетрипольское поселение Лука-Врублевская на Днестре” М., 1953. Т. 38 // СА. 1960. № 1. S. 316-319; *Majewski K.* Рец.: Пасек Т. С. Раннеземледельческие (трипольские) племена Поднестровья. МИА. М., 1961. Т. 84 // Archeologia. Wrocław, 1962. Т. 13. S. 138-139; *Majewski K.* Рец.: Пасек Т. С., Черныш Е. К. Памятники культуры линейно-ленточной керамики на территории СССР. САИ. Вып. Б 1-11. 1963 // Archeologia. Wrocław, 1965 (1966). Т. 16. S. 203; *Majewski K.* Odkrycia trypillskiej ekspedycji archeologicznej w dorzeczu Dniestru // Archeologia. Wrocław, 1949 (1952). Т. 3. S. 377; *Majewski K.* Badania najnowsze nad kulturami Cucuteni Trypillia, ich genezą i związkami z kulturami sąsiednimi // Archeologia. Wrocław, 1964 (1965). Т. 15. S. 267.

³³ *Abramowicz W.* Historia archeologii polskiej XIX i XX wieku. Warszawa-Łódź, 1991. S. 154.

³⁴ *Antoniewicz W.* Dotychczasowy dorobek archeologii polskiej // Zapiski Archeologiczne. Warszawa, 1953. Z. 4. S. 49.

³⁵ *Jażdżewski K.* Uwagi ogólne o osadzie neolitycznej w Gródku Nadbużnym w pow. hrubieszowskim (stan. 1С) // Archeologia Polski. Warszawa-Wrocław, 1958. Т. 2. S. 279-284.

Стаття надійшла до редколегії 13.09.2005

Прийнята до друку 27.09.2005